

De arbeidsmarkt voor schoolverlaters tot 2004

Auteur(s):

Eijs, P. van
Grip, A. de
Diephuis, B.
Jacobs, A.
Marey, P.

De auteurs zijn werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Universiteit Maastricht.

Verschenen in:

ESB, 84e jaargang, nr. 4231, pagina 884, 26 november 1999

Rubriek:

Monitor

Trefwoord(en):

arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt voor schoolverlaters zal de komende jaren een verdere verkrapping plaatsvinden en ontstaat een scherpe tweedeling tussen lager- en hoger opgeleiden.

Dit artikel geeft een overzicht van de prognoses voor de arbeidsmarktperspectieven voor schoolverlaters voor de periode 1999-2004, zoals die recentelijk zijn opgesteld door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt [1](#).

Deze prognoses zijn samengesteld op basis van de verschillende componenten van vraag en aanbod. Hierbij zijn de vooruitzichten van de uitbreidingsvraag gebaseerd op de het 'behoedzame scenario' van de werkgelegenheidsprognoses naar bedrijfssector van het Centraal Planbureau (CPB). De keuze voor dit scenario is ingegeven door de verwachting dat de werkgelegenheidsontwikkeling de komende jaren zal achterblijven bij de hausse van de afgelopen jaren. Het behoedzame scenario resulteert in een werkgelegenheidsgroei van 1,0% per jaar in de periode 1999-2004, tegenover 1,7% in de jaren 1994-1998.

Aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt leidt de 'ontgroening' van de beroepsbevolking tot een afname van de instroom van schoolverlaters van jaarlijks gemiddeld 5,3% in de jaren 1994-1998 tot 4,2% in de periode 1999-2004; jaarlijks zo'n 215.000 schoolverlaters.

Het achterblijven van de instroom op de arbeidsmarkt bij de baanopeningen betekent dat op macro-niveau de spanning op de arbeidsmarkt zal toenemen, ook al is er sprake van afnemende werkgelegenheidsgroei. De 'slag om de schoolverlaters' zal hierdoor worden versterkt.

Vraag

Vervangingsvraag

Vanwege de vergrijzing van de werkzame beroepsbevolking mag verwacht worden dat de uitstroom van werkenden de komende jaren zal toenemen van gemiddeld 2,8% per jaar in de afgelopen jaren tot 3,4% in de periode 1999-2004. Dit betekent dat er naar verwachting de komende jaren in principe jaarlijks gemiddeld 230.000 arbeidsplaatsen vrijkomen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In segmenten van de arbeidsmarkt met een krimpende werkgelegenheid zullen werkgevers echter niet alle vrijkomende arbeidsplaatsen opnieuw bezetten. Op jaarbasis gaat het hier om circa 50.000 arbeidsplaatsen.

Uitbreidingsvraag

De werkgelegenheid zal, als gezegd, de komende vijf jaar naar verwachting in totaal 5,1% groeien. Voor degenen met alleen basisonderwijs wordt echter een forse daling met bijna 23% verwacht, terwijl de vraag naar universitair opgeleiden met maar liefst ruim 20% zal stijgen! Meer in het algemeen geldt dat hoe hoger de opleiding is, hoe groter ook de verwachte uitbreidingsvraag.

Drie achterliggende oorzaken verklaren de sterk toenemende vraag naar hoger opgeleiden. In de eerste plaats zijn lager opgeleiden sterk vertegenwoordigd in de naar verwachting krimpende industriële sectoren en de agrarische sector, terwijl de hoger opgeleiden vaker werk vinden in de fors groeiende sectoren commerciële en niet-commerciële dienstverlening.

In de tweede plaats zorgen de verschuivingen in de beroepenstructuur binnen bedrijfssectoren en de toename van de in veel beroepen gestelde kwalificatie-eisen voor een toenemende vraag naar hoger opgeleiden. De snelle technologische ontwikkelingen leiden tot een toenemende complexiteit van veel functies. Daarnaast bewerkstelligen ze vaak ook organisatorische veranderingen, zoals het schrappen van managementlagen, decentralisering, en dergelijke, die op hun beurt de kwalificatie-eisen verder doen stijgen. Bovendien maakt massa-productie in vrijwel alle sectoren plaats voor op de consument afgestemd maatwerk. Daarbij wordt toenemend belang gehecht aan de kwaliteit van de geleverde goederen en diensten, waardoor er ook meer aandacht is voor het belang van goed geschoolde werknemers, zowel onder het eigen personeel als onder het personeel van de toeleveranciers.

Ten derde zijn er substitutie-effecten. Deze bewerkstelligen vooral een verlies aan vraag naar degenen met alleen basisonderwijs of een VMBO-opleidingsachtergrond. Zij worden geconfronteerd met een neerwaartse verdringing door met name mbo'ers. Het tekort schietende aanbod bij veel opleidingstypen op HBO- en WO-niveau veroorzaakt extra vraag naar verwante opleidingsrichtingen in het hoger onderwijs. Er ontstaat dan een soort olievlékwerking, waardoor de knelpunten op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden zich verspreiden over vrijwel alle opleidingstypen in het hoger onderwijs.

Baanopeningen

Uitbreidingsvraag en vervangingsvraag vormen tezamen de baanopeningen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. De ranglijst van de opleidingstypen met verhoudingsgewijs de meeste baanopeningen wordt gedomineerd door de hogere opleidingstypen met de hoogste uitbreidingsvraag, zoals WO accountancy en belastingen, WO informatica en bestuurlijke informatiekunde, WO econom(etr)ie en WO bedrijfskunde. Deze opleidingstypen zijn ook de afgelopen tijd sterk gegroeid, waardoor het aantal baanopeningen in de afgelopen jaren eveneens relatief hoog was. Mede hierdoor zijn de meeste werkenden met deze opleidingsachtergrond niet ouder dan 40 jaar, zodat de vervangingsbehoefte de komende jaren nog niet erg groot is. Ook voor lerarenopleidingen wordt over het algemeen een groot aantal baanopeningen verwacht. In dit geval ligt de grote vervangingsbehoefte, als gevolg van de vergrijzing in het onderwijs, daaraan ten grondslag.

De meeste opleidingen met een relatief gering aantal baanopeningen hebben te kampen met een krimpende werkgelegenheid. Het gaat hierbij vooral om opleidingen op VMBO-niveau en een aantal technische opleidingen op MBO-niveau.

Aanbod

Voor een compleet beeld van de toekomstige arbeidsmarktsituatie naar opleidingstype dient naast de ontwikkeling van de vraag naar arbeid ook het aanbod in kaart te worden gebracht. Hierbij gaat het om degenen die zich in de komende vijf jaren daadwerkelijk op de arbeidsmarkt gaan aanbieden. Naast de kortdurig werklozen zijn dat de schoolverlaters uit het initiële en het niet-initiële onderwijs.

Over het algemeen daalt de arbeidsmarktinstroom ten opzichte van die in de afgelopen jaren. Desondanks is een aantal opleidingen vanuit arbeidsmarkttoegankelijkheid te populair bij de studiekeuzers, bijvoorbeeld HBO bedrijfskunde en HBO toerisme en recreatie. Het opleidingstype met de hoogste jaarlijkse instroom is MBO apothekersassistent met bijna tien procent. Daarnaast zijn op MBO-niveau ook de opleidingen dokters-, tandarts- en dierenartsassistent en MBO-sociaal-cultureel erg in trek.

Tweedeling

Op basis van de hierboven belichte vraag- en aanbodontwikkelingen op de arbeidsmarkt kan een indicatie worden gegeven van de verwachte arbeidsmarktperspectieven voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt, verbijzonderd naar opleidingstype. De uitspraken op dit punt zijn gebaseerd op de Indicator Toekomstige Arbeidsmarktperspectieven, die voor elk opleidingstype de verhouding weergeeft tussen het arbeidsaanbod met de desbetreffende opleidingsachtergrond en de daar tegenoverstaande vraag. Aan de verschillende waarden voor deze indicator wordt vervolgens een kwalitatieve typering toegekend. In [tabel 1](#) wordt een overzicht gegeven van de typering van het arbeidsmarktperspectief voor de 97 onderscheiden opleidingstypen.

Tabel 1. Opleidingstype en arbeidsmarktperspectief

Opleidingsniveau	perspectief
basisonderwijs	matig
vmbo	
theorie	matig
landbouw en natuurlijke omgeving	matig
bouwtechniek	slecht
installatietechniek	slecht
metaal en mechanische techniek	redelijk
voertuigtechniek	matig
elektrotechniek	redelijk
grafische techniek	matig
brood en bakket	redelijk
transport en logistiek	goed
administratie, handel en mode	slecht
consumptief en levensmiddelen techniek	slecht
(uiterlijke) verzorging	redelijk
beveiliging	matig
havo/vwo	redelijk
mbo	
landbouw en veeteelt	goed
milieu en groene ruimte	matig
laboratorium	redelijk
bouw	matig
grond-, weg- en waterbouw	slecht
installatietechniek	slecht
werktuigbouw en mechanische techniek	matig
fijnmechanische techniek	redelijk
motorvoertuigen-techniek	matig
vliegtuigtechniek	goed
operationele techniek	slecht
elektrotechniek	matig

grafische techniek	redelijk
processtechniek	goed
brood en banket	matig
levensmiddelentechniek/vleesverwerking	redelijk
vervoer en logistiek	goed
dokters-, tandarts- en dierenartsassistent	matig
apothekersassistent	redelijk
verpleging	zeer goed
sociaal-cultureel	redelijk
verzorging	redelijk
uiterlijke verzorging	goed
horeca	goed
beweging en therapie	matig
administratie	goed
handel	goed
secretariaat	goed
toerisme en recreatie	goed
openbare orde en veiligheid	goed
hbo-lerarenopleiding	
basisonderwijs	zeer goed
talen	goed
natuur en techniek	goed
economie en maatschappij	zeer goed
lichamelijke opvoeding	goed
medisch en verzorging	goed
expressie	goed
hbo -overig	
tolk en vertaler	goed
landbouw en veeteelt	goed
milieukunde en levensmiddelentechnologie	redelijk
laboratorium	goed
bouwkunde	goed
civiele techniek	goed
werktuigbouwkunde	goed
elektrotechniek	goed
informatica	zeer goed
chemische technologie	goed
vervoer en logistiek	goed
verpleegkunde	goed
fysio)therapie	goed
voeding	goed
accountancy en bedrijfseconomie	zeer goed
commerciële economie	goed
toerisme en recreatie	goed
recht en bestuur	zeer goed
secretariaat	goed
bedrijfskunde	matig
communicatie en journalistiek	goed
maatschappelijk werk en hulpverlening	goed
personeel en arbeid	matig
bibliotheek en ocumentatie	zeer goed
uitvoerende en beeldende kunsten	goed
openbare orde en veiligheid	goed
wo	
letteren	goed
theologie	goed
landbouw en milieukunde	redelijk
wiskunde en natuurwetenschappen	goed
bouwkunde	goed
civiele techniek	goed
werktuigbouwkunde	goed
elektrotechniek	goed
informatica en bestuurlijke informatiekunde	zeer goed
(dier)geneeskunde	goed
tandheelkunde	goed
farmacie	redelijk
econom(etr)ie	zeer goed
bedrijfskunde	zeer goed
accountancy en belastingen	zeer goed
rechten en bestuurskunde	goed
sociale wetenschappen	goed
kunstwetenschappen	matig

Bron: ROA

We zien een tweedeling optreden in de arbeidsmarktperspectieven van schoolverlaters, waarbij de scheidslijn binnen de opleidingen op MBO-niveau ligt. Voor degenen met alleen basisonderwijs of een VMBO opleiding zijn de perspectieven doorgaans niet gunstig. Ook voor veel technische opleidingen op MBO-niveau zijn de toekomstige arbeidsmarktperspectieven, vanwege de afnemende werkgelegenheid in de industrie en in de bouw, niet rooskleurig. Daarentegen zijn er over het algemeen goede arbeidsmarktperspectieven

voor de economische opleidingen en de opleidingen in de dienstverlening en de gezondheidszorg op MBO-niveau en voor de opleidingen op HBO- en universitair niveau.

De tweedeling is met name het gevolg van de reeds genoemde, sterk uiteenlopende werkgelegenheidsontwikkeling voor de hoger en lager opgeleiden.

Meerderheid opleidingen heeft goed perspectief

Ondanks de behoedzame inschatting van de werkgelegenheidsontwikkeling wordt voor 58 van de in totaal onderscheiden 97 opleidingstypen een goed tot zeer goed perspectief verwacht. Van deze 58 zijn er maar liefst 45 op HBO- of universitair niveau. Voor slechts zeven opleidingstypen wordt een slecht perspectief verwacht. Dit zijn uitsluitend opleidingen op middelbaar en lager niveau. Vier daarvan zijn VMBO-opleidingen, de overige drie zijn technische MBO-opleidingen. Alle zeven opleidingen worden geconfronteerd met een krimpende werkgelegenheid. Bovendien is voor de opleidingen MBO grond-, weg- en waterbouw en mbo installatietechniek de vervangingsvraag laag, wat resulteert in een relatief laag aantal baanopeningen, terwijl voor MBO operationele techniek de arbeidsmarktinstroom hoog is. Tenslotte worden middelbaar technisch opgeleiden als gevolg van de ongunstige conjuncturele ontwikkeling in de industrie in sterke mate verdrongen door hoger (technisch) opgeleiden; de substitutievraag is voor deze opleidingen dan ook negatief.

Knelpunten en oplossingen

Een goed arbeidsmarktperspectief voor schoolverlaters valt doorgaans samen met grote knelpunten in de personeelsvoorziening voor werkgevers. De grootste knelpunten in de personeelsvoorziening doen zich naar verwachting voor in de handel, het bankwezen, de zakelijke dienstverlening, de gezondheidszorg, het onderwijs en de overheid. Daarbij gaat het vooral om knelpunten bij de werving van hoger opgeleiden, al worden, met name in de economische richtingen, ook grote knelpunten in de personeelsvoorziening verwacht op MBO-niveau.

Bij verschillende beroepsgroepen hebben werkgevers de mogelijkheid om arbeidskrachten met een uiteenlopende opleidingsachtergrond aan te trekken. Dit geldt bijvoorbeeld voor de economisch-administratieve beroepen. Deze mogelijkheden zullen in de praktijk worden aangegrepen om de wervingsproblemen te verlichten. Met name voor een aantal beroepen in de gezondheidszorg en in het onderwijs is deze flexibiliteit echter nauwelijks aanwezig, aangezien deze beroepen zeer specifieke kennis en vaardigheden vereisen en de werkenden in deze beroepen veelal een specifieke opleidingsachtergrond moeten hebben. Voor deze beroepen zullen de knelpunten in de personeelsvoorziening daardoor waarschijnlijk zeer nijpend zijn.

Bevorderen arbeidsmarktparticipatie en scholing

De vergrijzing van de beroepsbevolking is een belangrijke oorzaak van de knelpunten op de arbeidsmarkt. Het aantal mensen boven de vijftig jaar neemt steeds verder toe, waardoor de jaarlijkse arbeidsmarktuitstroom steeds groter wordt. Dit leidt tot een sterke toename van de vervangingsvraag. Het afremmen van de arbeidsmarktuitstroom en daarmee het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie van ouderen is daardoor één van meest effectieve mogelijkheden om het arbeidsaanbod te vergroten.

Vanuit macro-optiek bestaan duidelijk mogelijkheden om via verhoging van de participatiegraad knelpunten in de personeelsvoorziening te verminderen. Bijna vier miljoen mensen in Nederland hebben een opleidingsachtergrond waarvoor een goed tot zeer goed perspectief wordt verwacht. Ruim 900.000 van hen (23%) zijn momenteel werkloos of niet-participerend. Hieronder zijn ruim 80.000 jongeren en maar liefst bijna 650.000 vrouwen. Gezien dit laatste kan het stimuleren van de arbeidsmarktparticipatie vooral een belangrijke rol spelen bij het verminderen van de tekorten aan zorgopgeleiden, secretariaat personeel, winkel- en horecapersoneel. Ter bevordering van de participatie van vrouwen zullen de inspanningen vooral gericht moeten zijn op het bevorderen van de mogelijkheden voor kinderopvang, aantrekkelijke werktijden, enzovoort.

Aangezien de kennis en vaardigheden van de niet-participerenden vaak verouderd is, zal een beleid gericht op vergroting van de arbeidsmarktparticipatie daarnaast aanzienlijke investeringen in aanvullende scholing vragen. Het mes snijdt daarbij aan twee kanten. Niet alleen kan scholing bijdragen aan het verminderen van de tekorten aan middelbaar en hoger personeel, bovendien kunnen lager opgeleiden door middel van aanvullende scholing net het duwtje in de rug krijgen dat hen in staat stelt een plek op de arbeidsmarkt te veroveren of te behouden.

Conclusie

Als gevolg van de afnemende werkgelegenheids groei zullen de toekomstige arbeidsperspectieven van met name lager opgeleiden enigszins verslechteren. De perspectieven voor hoger opgeleiden blijven daarentegen over het algemeen (zeer) goed. Deze tweedeling impliceert tevens dat bedrijven vooral met tekorten aan hoger opgeleiden geconfronteerd zullen worden. Een adequate beroeps- en loopbaanoriëntatie, het vergroten van de arbeidsmarktparticipatie van jongeren en vrouwen, het verminderen van de arbeidsmarktuitstroom van ouderen en een intensivering van de bij- en omscholingsinspanningen bieden echter aanknopingspunten om de krapte op de arbeidsmarkt te verminderen

---

1 Voor een meer uitvoerige rapportage zie: ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2004*, ROA-R-1999/8, Maastricht, 1999.